

Neoliberal Politikaların Türk Toplumunun Dini Yaşayışına Etkileri

Ahmet Küçük¹

Özet

Bu çalışma, neoliberalizmin Türk toplumundaki dini yaşam üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Ele alınan ana sorun, neoliberal politikaların bireyselliği ve ekonomik başarıyı yüceltmesi yoluyla toplumsal dayanışmayı ve geleneksel dini değerleri nasıl erozyona uğrattığıdır. Çalışmanın temel amacı, neoliberalizmin ekonomik ve toplumsal dönüşümlerinin dini pratikler üzerindeki etkilerini analiz etmek ve bu süreçte ortaya çıkan bireyselleşme eğilimlerini açıklamaktır.

Çalışma, literatür taraması ve mevcut verilerin analizi ile desteklenen bir nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Türkiye'deki ekonomik veriler, toplumsal değişim dinamikleri ve dini pratiklerdeki dönüşümler incelenerek, neoliberal politikalara paralel olarak ortaya çıkan sosyal değişimler ele alınmıştır. Bu çalışmanın özgün değeri, neoliberalizmin sadece ekonomik yapılar üzerindeki etkilerini değil, aynı zamanda bu değişimlerin toplumsal ve dini alanlara yansımaları da kapsamlı bir şekilde ele almasıdır. Özellikle, bireyselleşme ve ekonomik başarı odaklı dini anlayışların toplum üzerindeki derin etkilerini ortaya koyması, mevcut literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Çalışma, neoliberal politikaların yol açtığı toplumsal bozulma ve değer erozyonunun gelecekteki etkilerini tartışmaktadır. Alternatif toplumsal ve dini değerlerin yeniden inşası gerekliliği vurgulanmakta; toplumsal dayanışmayı ve sosyal adaleti merkeze alan bir dini anlayışın geliştirilmesi gerektiği önerilmektedir. Eğitim sisteminin kolektif değerleri teşvik eden bir anlayışla yeniden yapılandırılması, genç nesillerin toplumsal sorumluluk bilinciyle yetişmesine katkıda bulunacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma, neoliberalizmin Türk toplumundaki dini yaşam üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyarken, gelecekte bu durumla başa çıkmak için gereken stratejilere ışık tutmaktadır.

1 Dr.Öğr. Gör., Düzce Üniversitesi, Hâkime Erciyas Y.D.Y.O., ahmetkucuk@duzce.edu.tr, ORCID ID 0009-0008-3532-4116

Giriş

Neoliberalizm, son yarım yüzyılda dünya genelinde ekonomik ve toplumsal yapıları derinden etkileyen bir ideoloji olmuştur. Devlet müdahalelerinin minimuma indirilmesi, serbest piyasa mekanizmalarının yüceltilmesi ve bireysel özgürlüğün ekonominin merkezine konulması gibi neoliberal ilkeler, özellikle 1980'lerden itibaren Türkiye dahil pek çok ülkede yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Ancak bu ekonomik paradigma değişiminin sadece piyasa ve ekonomiyle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda toplumsal yapıların, kültürel kodların ve dini yaşamın da neoliberal ideolojinin etkisi altına girdiği gözlemlenmektedir. Bu süreç, Türk toplumunda dini hayatın dönüşümüne ve toplumu bir arada tutan önemli değerlerin erozyona uğramasına yol açmıştır.

Neoliberalizmin ekonomik hayatı ve bireysel refahı ön plana çıkartan yapısı, dini değerlerin toplumsal işlevlerini de dönüştürmüş, dayanışma, yardımlaşma ve toplumsal bütünlük gibi kavramlar yerine bireysel başarı ve çıkar odaklı bir dini anlayış yaygınlaşmıştır. Neoliberal politikalar, dini değerlerin ve kurumların piyasa mantığına uygun bir şekilde yeniden yorumlanmasını sağlarken, toplumsal bağları zayıflatan, manevi değerlerin anlamını yeniden şekillendiren ve dini yaşamı bireyselleştiren bir süreci hızlandırmıştır. Bu dönüşüm, özellikle son 30 yıl içinde Türkiye'de gözlemlenen toplumsal bozulmaların, değer erozyonunun ve dini pratiklerdeki bireyselleşmenin temel nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümde, neoliberalizmin Türk toplumunda dini yaşam üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Öncelikle neoliberalizmin genel karakteri ve Türkiye'deki uygulaması kısaca tanıtılacak, ardından bu sürecin dini pratikler ve toplumsal dayanışma üzerindeki etkileri irdelenecektir. Neoliberalizmin dini kurumlar ve dini liderler üzerindeki dönüştürücü etkisi, dini hayatın bireyselleşmesi ve toplumsal dayanışma ağlarının çözülmesi gibi başlıklar, neoliberal politikaların toplumsal ve kültürel boyutlarını anlamak açısından incelenecektir. Ayrıca, neoliberalizmin Türk toplumunda yarattığı toplumsal bozulma ve dini değerlerin işlev kaybı gibi sonuçları da analiz edilerek, bu dönüşümün gelecekteki toplumsal etkileri üzerine çıkarımlarda bulunulacaktır.

Dini hayat, geleneksel Türk toplumunda hem bireysel hem de toplumsal anlamda önemli bir dayanışma ve ahlaki rehberlik kaynağı olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak neoliberal politikaların bireyselliği yücelten doğası, dini yaşamı da bireysel çıkarlar doğrultusunda dönüştürmüş, toplumsal sorumluluk duygusunun yerini bireysel başarı odaklı bir dini anlayış almıştır. Dini pratikler, toplumsal dayanışma ve ahlaki sorumluluk kavramlarından

giderek uzaklaşarak, bireysel refahın araçları haline gelmiştir. Bu durum, dini kurumların ve liderlerin söylemlerinde de belirgin bir değişime neden olmuş, dini değerler, piyasa ekonomisinin dinamikleriyle uyumlu hale getirilmiştir. Böylece, neoliberalizm, dini hayatta da rekabet, bireysel başarı ve maddi refah arayışını ön plana çıkartarak, manevi değerlerin ve toplumsal dayanışmanın geri plana itilmesine yol açmıştır.

Bu noktada, neoliberalizmin toplumsal ve dini hayatta yarattığı bu dönüşüm sürecini daha geniş bir çerçevede anlamlandırmak gerekmektedir. Dini hayatın bireyselleşmesi ve toplumsal bağların zayıflaması, neoliberalizmin toplumsal yapı üzerinde yarattığı genel etkilerin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik başarı ve rekabetin yüceltilmesi, bireylerin dini yaşamlarını da bu çerçevede yeniden tanımlamalarına yol açmış, toplumsal değerler ve manevi dayanışma ağları giderek zayıflamıştır. Bu süreç, toplumsal yapının temel unsurları olan aile, cemaat ve dini toplulukların çözülmesine ve bireylerin yalnızlaşmasına neden olmuştur. Neoliberalizmin bireysel çıkarları ve maddi refahı ön plana çıkartan yapısı, toplumsal güven ve dayanışma ağlarını zayıflatarak, toplumun genel yapısında bir çözülmeye yol açmıştır.

Türk toplumunun geleneksel dini yapısı, uzun yıllar boyunca toplumsal bütünlüğü ve dayanışmayı sağlayan önemli bir unsur olmuştur. Ancak neoliberal dönemde, bu dini yapının da piyasa ekonomisinin dinamiklerine uygun bir şekilde dönüşmesi, toplumsal dayanışma ve manevi değerler üzerinde kalıcı bir erozyona neden olmuştur. Toplumsal bağların zayıflaması, dini hayatın bireyselleşmesi ve rekabetçi bir kültürün yaygınlaşması, Türkiye’de toplumsal bozulmayı hızlandıran unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm sürecinin, toplumun gelecekteki yapısı üzerinde nasıl bir etkisi olacağı ise tartışılması gereken önemli bir sorudur.

1. Neoliberal Politikaların Ekonomiye Bireysel Özgürlük, Başarı ve Çıkarları Önceleyen Politikalarının Türk Toplumunun Dini Yaşamına Yansımaları

1.1. Ekonomik Refah ve Bireyselleşme

Neoliberalizmin etkisi, bireysel özgürlük, ekonomik başarı ve rekabet gibi kavramlar etrafında şekillenmektedir. Türkiye’de 1980’lerden itibaren uygulanmaya başlanan neoliberal ekonomik politikalar, devletin ekonomideki müdahalesini azaltarak serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır. Bunun bir sonucu olarak, bireylerin ekonomik başarıları, toplumsal dayanışmadan daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. TÜİK (2021) verilerine göre, Türkiye’deki gelir dağılımı adaletsizliği 2021 yılında

Gini katsayısı ile 0.41 seviyesindeydi, bu da toplumda refahın eşit olmayan bir şekilde dağıldığını göstermektedir. Bu eşitsizlikler, bireylerin ekonomik kazanç peşinde daha bireyselci davranmasına yol açmış, dini pratikler ve toplumsal dayanışma geri plana itilmiştir.

Dini pratikler de bu ekonomik dönüşümden etkilenmiştir. Örneğin, zekat ve fitre gibi yardımlaşma esasına dayanan ibadetler, toplumsal dayanışmayı desteklemekten ziyade, bireysel prestij kazanma araçları haline gelmiştir. Neoliberal politikaların teşvik ettiği bireysel refah ve başarı, dini cemaatler içindeki yardımlaşma ağlarını da zayıflatmıştır (Acar, 2017). Böylece, dini yaşamda bireyselleşme, toplumsal yapıyı güçlendiren dini dayanışmanın çözülmesine yol açmıştır.

1.2. Dini Pratiklerin Dönüşümü

Neoliberalizmin toplumsal yapılar üzerindeki etkisi, dini pratiklerin de bireyselleşmesine yol açmıştır. Geleneksel olarak dini pratikler, toplumsal dayanışmayı teşvik eden kolektif eylemlerdi; ancak bireyselleşme, bu pratikleri kişisel tatmin ve maddi kazanç arayışına dönüştürmüştür. Türkiye’de dini ritüeller artık sadece manevi bir görev değil, aynı zamanda bireysel bir statü sembolü olarak algılanmaya başlamıştır (Okumuş, 2023). Bu durum, dinin toplumsal bağlayıcılığı ve dayanışmayı teşvik edici rolünü zayıflatmıştır.

1.3. Cemaatlerin Dönüşümü

Cemaatler, neoliberal dönemden önce toplumdaki dayanışma ve yardımlaşmayı teşvik eden yapılar olarak varlıklarını sürdürmüştür. Ancak neoliberal politikaların bireyselleştirici etkisiyle cemaatlerin bu işlevi zayıflamış ve daha çok ekonomik faaliyetlere odaklanan yapılar haline gelmişlerdir. Türkiye’deki cemaatler artık manevi rehberlik sunmaktan çok, üyelerine ekonomik fırsatlar sağlayan ve ticari iş birliklerine odaklanan organizasyonlar haline gelmiştir (Ateş, 2024). Bu dönüşüm, toplumsal dayanışma ağlarının çözülmesine ve bireysel çıkarların ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Neoliberal politikaların bireycilik ve rekabetçilik değerleri, Türkiye’deki dini yaşamı ve cemaat yapısını derinden etkilemiştir. Toplumsal dayanışmayı teşvik eden dini pratikler, bireysel çıkarlar doğrultusunda yeniden şekillenmiş ve dini cemaatler ekonomik çıkarlar doğrultusunda faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu süreç, toplumsal yapının çözülmesine ve dini değerlerin bireyselleşmesine yol açmıştır. Türkiye’deki dini yaşamın neoliberal politikalarla uyumlu hale gelmesi, toplumsal güven ve dayanışmayı zayıflatırken, ekonomik başarıya dayalı bir dindarlık anlayışının yaygınlaşmasına neden olmuştur.

2. Ekonomik Refah, Bireyselleşme ve Rekabetin Dini Yaşam Üzerindeki Etkisi

2.1. Bireyselleşen Dindarlık: Cemaatlerin Çözülmesi ve Bireysel Dini Pratiklerin Ön Plana Çıkışı

Türkiye’de, neoliberal politikaların bireysel özgürlüğü ve ekonomik başarıyı merkeze alan yapısı, dindarlık anlayışını da dönüştürmüştür. Geleneksel olarak cemaatlerin kolektif dini pratikleri teşvik eden yapıları, neoliberal politikalarla birlikte çözülmeye başlamıştır. 1980’ler sonrası Türkiye’de artan ekonomik belirsizlikler, bireylerin dini pratiklerinde bireyselleşme eğilimini doğurmuştur (Ahmedi & Ahmedi 2024). Türkiye’deki gençlerin evlenme yaşını ertelemesi ve bireysel hedeflerine daha fazla odaklanması, bu bireyselleşmenin bir göstergesidir. TÜİK, (2021) verilerine göre, evlenme yaşı erkeklerde 28,2’ye, kadınlarda ise 25,6’ya yükselmiştir

Bireysel dindarlığın ön plana çıkması, dini ritüellerin artık sadece toplumsal değil, kişisel bir anlam kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bireyler, ibadetlerini toplumsal bir aidiyet hissi içinde yerine getirmek yerine, kişisel refahlarını ve manevi huzurlarını ön plana çıkarmaktadır. Bu dönüşüm, cemaatlerin dini rehberlikten ziyade, bireysel çıkarların öne çıktığı ekonomik iş birliklerine odaklanmasına yol açmıştır. Özellikle gençlerin dini pratiklerindeki bu bireyselleşme, cemaatlerin çözülmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Batur, 2020).

2.2. Neoliberal Politikaların Ekonomik Başarı, Bireysel Özgürlük ve Rekabet Kültürünü Dini Alana Taşması

Neoliberal politikalar, bireysel başarı, rekabet ve maddi refahı önceleyen bir kültürü teşvik ederken, bu kültür dini pratiklere de yansımıştır. Türkiye’deki neoliberal ekonomik politikalar, dini cemaatlerin ekonomik faaliyetlerle daha fazla iç içe geçmesine yol açmış, dini pratikler de bireysel başarı ve maddi kazanç arayışıyla şekillendirilmiştir. Özellikle zekat, sadaka gibi yardımlaşma esaslı dini ritüeller, artık toplumsal dayanışma yerine bireysel prestij kazanma ve ekonomik çıkarları güçlendirme aracı olarak görülmeye başlamıştır (Şencal, 2021).

Bireyler, dini ibadetleri sadece manevi tatmin için değil, aynı zamanda toplumsal prestij kazanma ve ekonomik güç elde etme aracı olarak kullanmaktadır. Örneğin, hac ve umre gibi dini ibadetlerin turizm sektörüyle entegre edilmesi, bu ibadetlerin birer ticaret ve prestij aracına dönüşmesine neden olmuştur. Bu tür dini pratiklerin bireyselleşmesi, toplumsal dayanışmayı zayıflatmış ve dini değerlerin ekonomik çıkarlarla yeniden şekillendirilmesine yol açmıştır.

Neoliberal politikaların bireyselleşme ve ekonomik başarı odaklı yapısı, dini değerlerin toplumsal yapıyı bir arada tutma işlevini de zayıflatmıştır. Geleneksel olarak dini değerler, toplumsal dayanışma, yardımlaşma ve sosyal sorumluluk gibi kolektif normları teşvik ediyordu. Ancak neoliberalizmle birlikte bu değerler, bireysel çıkarlar ve rekabet ekseninde yeniden şekillenmiştir (Işık, 2023). Toplumsal sorumluluğun yerini bireysel refah arayışının alması, sosyal bağların zayıflamasına ve toplumsal çözülmeye neden olmuştur.

Dini değerlerin bireyselleşmesi, dini pratiklerin sosyal sorumluluktan uzaklaşp kişisel tatmin ve çıkar doğrultusunda gerçekleştirilmesi, toplumsal dayanışmayı zayıflatmıştır. Bu süreç, dini liderlerin söylemlerinde de kendini göstermekte ve bireylerin ekonomik başarılarını manevi bir tatminle ilişkilendiren dini anlayışlar yaygınlaşmaktadır (Mirza, 2018). Bu durum, toplumsal yapının çözümlmesine ve bireyler arasındaki güven duygusunun azalmasına neden olmuştur.

3. Bölüm: Toplumsal Dayanışmanın Erozyonu: Aile ve Cemaat Yapılarındaki Çözülme

3.1. Neoliberal Politikaların Aile Yapısı Üzerindeki Etkisi

Neoliberal politikaların aile yapısı üzerindeki etkisi, bireysel başarı ve özgürlüğü ön plana çıkaran bir anlayışa dayanır. Türkiye’de geleneksel olarak aile, toplumsal dayanışmanın en önemli kaynağıydı; ancak neoliberal dönemde bu dayanışma zayıflamaya başlamış, aile bireyleri arasında sorumluluklar ve bağlar çözülmeye yüz tutmuştur. TÜİK, (2021) verilerine göre, boşanma oranları 2021’de %2,1 seviyesine yükselmiştir. Boşanma oranlarının artışı, bireylerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanma arayışlarıyla ilişkilidir. Gençler arasında evlenme yaşının gecikmesi ve boşanma oranlarının artması, aile yapısındaki çözümlenin göstergeleri olarak kabul edilebilir (Cafri & Çukadar 2018).

Aile yapısındaki bu çözülme, bireylerin toplumsal sorumluluk ve dayanışmadan ziyade, kişisel hedeflerine ve ekonomik başarılarına odaklanmalarına yol açmıştır. Özellikle kadınların iş gücüne daha fazla katılması ve bireysel özgürlüklerini ön plana çıkarması, aile içindeki iş bölümü ve dayanışma mekanizmalarının zayıflamasına neden olmuştur. Bu süreç, aile içindeki dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma ilişkilerini zayıflatarak, bireylerin kendi maddi ve manevi çıkarlarını gözetmelerine yol açmıştır (Alp, 2024).

3.2. Aile ve Cemaatler Gibi Toplumsal Dayanışma Ağlarının Zayıflaması

Neoliberalizmin bir diğer önemli etkisi, cemaat yapıları gibi toplumsal dayanışma ağlarının zayıflaması olmuştur. Cemaatler, dini topluluklar olarak yalnızca dini rehberlik sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik ve sosyal dayanışmayı da teşvik eden yapılar olarak varlıklarını sürdürmüştür. Ancak neoliberal politikalarla birlikte cemaatlerin toplumsal işlevi dönüşmüş ve bu yapılar daha çok ekonomik faaliyetlere odaklanmıştır (Talas, 2011).

Dini cemaatlerin ekonomik çıkarlarla yeniden şekillenmesi, toplumsal dayanışmanın çözülmesine ve bireysel çıkarların ön plana çıkmasına neden olmuştur. Neoliberal politikalar öncesinde cemaatler, dini bilgiyi artırma ve manevi destek sunma gibi işlevlere sahipken, neoliberal dönemde bu işlevler ikinci plana itilmiş, cemaatler daha çok ticari iş birlikleri ve sermaye birikimi sağlamaya odaklanmıştır (Ateş, 2024).

4. Neoliberalizmin Dijitalleşme ve Teknoloji ile İlişkisi: Dini ve Toplumsal Hayatta Yeni Dönüşümler

Neoliberalizm, bireyselleşme, serbest piyasa ekonomisi ve devletin ekonomik müdahalesini sınırlayan politikalarıyla toplumsal yapıyı dönüştürürken, dijitalleşme ile birlikte bu süreç daha da derinleşmiştir. Dijital teknolojilerin hızla yayılması, dini yaşamı da köklü biçimde etkilemiş ve dini pratiklerin toplu bir deneyimden bireysel bir deneyime dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle Türkiye gibi toplumlarda, dijitalleşmenin etkisiyle birlikte dini pratiklerin dijital platformlar üzerinden icra edilmesi yaygınlaşmış, farklı toplumsal katmanlar, bu dönüşümden farklı biçimlerde etkilenmiştir. Bu bölümde, dijitalleşmenin dini yaşam üzerindeki etkileri, özellikle gençler ve farklı toplum katmanları üzerinden incelenecek, dijitalleşmenin dini cemaatler ve bireysel dindarlık üzerindeki olumlu ve olumsuz sonuçları ele alınacaktır.

4.1. Dijitalleşmenin Dini Yaşama Etkisi: Toplumsal Katmanlar Üzerinden Bir Analiz

Dijitalleşme, günümüz toplumlarının din anlayışını ve dini yaşantısını önemli ölçüde dönüştürmektedir. Teknolojik gelişmeler, dinin toplumsal katmanlar içindeki rolünü yeniden şekillendirirken, bireylerin inanç pratiklerini ve dini algılarını da derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, dijitalleşmenin dini yaşama etkisini anlamak, toplumsal katmanlar üzerinden bir analiz gerektirmektedir.

Dijital medya, bireylerin dini bilgiyi edinme biçimlerini değiştirmiştir. Geleneksel din eğitimi ve toplumsal dini deneyimlerden uzaklaşan bireyler, internet ve sosyal medya aracılığıyla dini içeriklere erişim sağlamaktadır. Bu durum, dini bilgi ediniminde eşitsizlikler ortaya çıkmasına neden olmakta ve toplumsal katmanlar arasındaki farklılıkları derinleştirmektedir (Şimşek, 2024). Özellikle genç nesil, dijital platformları kullanarak dini bilgi edinme yolunda daha aktif bir rol üstlenmektedir; ancak bu durum, aynı zamanda bilgi güvenilirliği konusunda kaygıları da beraberinde getirmektedir (Haberli, 2023).

Toplumsal katmanlar arasındaki farklılık, dijitalleşmenin dini yaşama etkisinde önemli bir faktördür. Yüksek sosyoekonomik düzeye sahip bireyler, dijital kaynaklara daha kolay erişim sağlayarak, dini içeriklere ulaşımında avantajlı bir konuma sahip olmaktadır. Buna karşın, düşük sosyoekonomik düzeydeki bireyler, dijital medya aracılığıyla sunulan bilgileri değerlendirme ve güvenilir kaynaklara ulaşma konusunda zorluklar yaşamaktadır. Bu durum, dini bilgi ve deneyimlerdeki eşitsizlikleri artırmakta, toplumsal katmanlar arasında farklı inanç ve uygulama biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Çiçek, 2022).

Dijitalleşmenin bir diğer etkisi, dini toplulukların yapısında gözlemlenmektedir. Sanal cemaatler, bireylerin fiziksel olarak bir araya gelmeden de dini ritüelleri ve toplulukları paylaşmalarına olanak tanımaktadır (Vatandaş, 2021). Bu sanal platformlar, dini aidiyet duygusunu pekiştirirken, aynı zamanda farklı toplumsal katmanlardan bireyleri bir araya getirme potansiyeline sahiptir. Ancak, bu sanal cemaatlerin sunduğu etkileşim, yüz yüze iletişimin yerini tam anlamıyla alamamaktadır. Özellikle yaşlı nesil, dijital dünyada yer almakta zorluk çekerken, genç nesil sanal etkileşimlerde daha fazla aktif olmaktadır (Berk & Nadir Çetin, 2023).

Dijitalleşmenin dini yaşama etkileri, dini uygulamaların ticarileşmesini de beraberinde getirmektedir. İnternet üzerinden sunulan dini içerikler ve ürünler, dini deneyimlerin metalaşmasına yol açmaktadır. Dini kitapların, videoların ve diğer içeriklerin dijital platformlarda satışı, ekonomik çıkarlarla birleşerek dini yaşamın biçimlerini değiştirmektedir (Kasapoğlu, 2021). Bu durum, toplumsal katmanlar arasında dini ürünlere erişimde farklılıklar yaratmakta ve dini deneyimlerin ticarileşmesi, bazı bireylerin dini bilgiyi edinme ve uygulama biçimlerini etkilemektedir.

Dijitalleşmenin bir diğer boyutu, bireylerin inançlarını ifade etme ve paylaşma biçimlerini değiştirmektedir. Sosyal medya, bireylere inançlarını ve dini düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırma imkânı sunmaktadır. Bu durum, dini ifadelerin çeşitlenmesine ve bireylerin dinlerini daha öznel bir

biçimde yaşamalarına olanak tanımaktadır. Ancak, bu durum aynı zamanda dini tartışmaların ve çatışmaların da dijital ortamlarda daha görünür hale gelmesine neden olmaktadır (Çakmak, 2023; Okumuş, 2023).

Dijitalleşmenin dini yaşama etkisi, toplumsal katmanlar üzerinden bir analizle daha iyi anlaşılabilir. Dini bilgiye erişim, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirirken, sanal cemaatler ve dijital uygulamalar, bireylerin dini deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Dijitalleşmenin sunduğu fırsatlar kadar riskler de mevcuttur; bu nedenle, dini cemaatlerin ve bireylerin dijital ortamda karşılaştıkları zorlukların ele alınması, gelecekteki gelişmeler için kritik bir önem taşımaktadır.

4.2. Dijitalleşme ve Ekonomik Çıkarlar: Dini Cemaatlerin Dönüşümü

Dijitalleşme, toplumların sosyal ve kültürel dinamiklerini köklü bir şekilde değiştirdiği gibi, dini cemaatlerin yapısı ve işleyişi üzerinde de belirgin etkiler yaratmaktadır. İnternet ve dijital medya, dini grupların iletişim biçimlerini yeniden şekillendirirken, bu dönüşüm ekonomik çıkarlarla da doğrudan ilişkilidir. Dini cemaatler, dijital platformları kullanarak hem üyeleriyle olan ilişkilerini güçlendirmekte hem de yeni ekonomik fırsatlar yaratmaktadır (Hocaoğlu, 2023).

Dijital medya, dini cemaatlerin ulaşım alanını genişletmiştir. Geleneksel iletişim araçlarının ötesinde, sosyal medya platformları, dini içeriklerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır (Castells, 2013). Bu durum, cemaatlerin kendilerini ifade etme ve inançlarını yayma biçimlerini dönüştürmekle kalmayıp, aynı zamanda ekonomik faydalar elde etmelerine de olanak tanımaktadır. Örneğin, dini içeriklerin dijital ortamda sunulması, cemaatlerin bağış toplama yöntemlerinde de değişikliklere yol açmakta; çevrimiçi bağış sistemleri aracılığıyla daha hızlı ve etkili bir şekilde finansal destek elde etmektedirler (Hargittai, 2015).

Dijitalleşme ile birlikte, sanal dini cemaatlerin ortaya çıkması, geleneksel cemaat yapılarının dönüşümünü hızlandırmıştır. Bu sanal cemaatler, bireylerin fiziksel olarak bir araya gelmeden de dini ritüelleri ve toplulukları paylaşmalarına olanak tanırken, ekonomik anlamda da yeni gelir kaynakları oluşturma fırsatları sunmaktadır. Örneğin, çevrimiçi dini etkinlikler, seminerler ve konferanslar, katılımcılardan ücret talep edilmesi yoluyla ekonomik kazanç sağlamaktadır (Campbell & Tsuria, 2021).

Dijitalleşmenin bir diğer önemli boyutu, dini içeriklerin ticarileşmesidir. Dini ürünlerin dijital pazarda yer alması, cemaatlerin ekonomik çıkarlarını artırma yolunda atılan önemli bir adımdır. Kitap, video, müzik ve diğer dijital

içeriklerin satışının yanı sıra, dini markaların ve ürünlerin tanıtımı da dijital medya aracılığıyla yapılmaktadır. Bu durum, dini içeriklerin metalaşmasını ve ekonomik değer kazanmasını beraberinde getirmektedir (Campbell & Tsuria, 2021). Ayrıca, sosyal medyada yapılan dini paylaşımlar, cemaatlerin tanınırlığını artırırken, aynı zamanda ekonomik destek sağlama potansiyelini de yükseltmektedir.

Ancak, dijitalleşmenin dini cemaatler üzerindeki etkileri sadece ekonomik boyutla sınırlı değildir. İnternet üzerinden sunulan dini bilgilerin güvenilirliği ve kaynakların doğruluğu, cemaatlerin inanç sistemleri üzerinde tartışmalara yol açabilmektedir. Katılımcılar, dijital ortamda karşılaştıkları dini içeriklerin güvenilirliğini sorgulamakta ve bu durum, cemaatlerin itibarını etkileyebilmektedir (Giddens, 1991). Dolayısıyla, dijitalleşmenin getirdiği fırsatlar kadar riskler de mevcuttur.

Özetle, dijitalleşme dini cemaatlerin dönüşümünü hızlandırmakta ve bu dönüşüm, ekonomik çıkarlarla iç içe geçmiş bir yapıda şekillenmektedir. Dini gruplar, dijital ortamı etkin bir şekilde kullanarak hem toplumsal etkileşimlerini artırmakta hem de yeni ekonomik fırsatlar yaratmaktadır. Bununla birlikte, dijital ortamda sunulan bilgilerin güvenilirliği ve ticarileşmenin getirdiği etik sorunlar, cemaatlerin dikkat etmesi gereken önemli hususlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, dini cemaatlerin dijitalleşme sürecinde karşılaştıkları zorlukların ve fırsatların anlaşılması, gelecekteki gelişmeler için kritik bir öneme sahiptir.

4.3. Dijitalleşmenin Dini ve Toplumsal Dayanışmaya Etkisi

Dijitalleşmenin en büyük etkilerinden biri, toplumsal dayanışma ağlarının zayıflamasıdır. Geleneksel olarak dini pratikler, bireyler arasındaki dayanışmayı güçlendiren ve toplumsal bağları kuvvetlendiren bir işlev görüyordu. Ancak dijitalleşme ile birlikte dini pratikler, bireysel bir deneyim haline gelmiş ve toplumsal dayanışmayı zayıflatmıştır. Özellikle dijital platformlarda dini içeriklere erişim sağlayan bireyler, toplu ibadet ve cemaat bağlarından koparak, dini yaşamlarını bireysel bir deneyim olarak yaşamaya başlamıştır. Bu durum, toplumsal dayanışmanın zayıflamasına ve dini pratiklerin sosyal bir bağlayıcı olmaktan çıkmasına yol açmıştır (Kandemir Toprak, 2023).

Dijitalleşmenin dini pratikleri bireyselleştirmesi, toplumsal güven ve dayanışma duygusunu zayıflatmış, dini değerlerin toplumsal yapı üzerindeki etkisini azaltmıştır. Özellikle gençler arasında toplumsal ibadetlere katılım oranlarının azalması, toplumsal dayanışma ağlarının çözülmeye neden olmuştur. Türkiye’de yapılan bir araştırmaya göre, gençlerin %45’i dini

cemaatlere ve toplu ibadetlere olan ilgisinin azaldığını ve dini pratiklerini daha bireysel bir şekilde yerine getirdiğini belirtmektedir (Haberli, 2023). Bu durum, toplumsal dayanışmanın yerini bireysel dindarlığın almasına ve dini değerlerin sosyal yapıyı bir arada tutma işlevini kaybetmesine yol açmıştır.

Sonuç

Neoliberal politikalar, son otuz yıl içinde Türkiye’de toplumsal değerlerin ciddi bir erozyonuna yol açmış; ahlaki bozulma, toplumsal güvenin zayıflaması ve sosyal adaletsizlik gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu süreç, bireylerin ekonomik başarı, bireysel özgürlük ve rekabet gibi neoliberal değerlere odaklanmasına, sosyal sorumluluk ve dayanışma gibi geleneksel değerlerin arka plana itilmesine neden olmuştur. Bu bölümde, değerler erozyonunun toplumsal sonuçları analiz edilmekte ve gelecekteki olası senaryolar üzerine çıkarımlarda bulunmaktadır.

Neoliberalizmin bireyselliği yücelten yapısı, sosyal sorumluluk ve ahlaki normlar gibi değerlerin önemini azalttı. Bireylerin başarı odaklı bir yaşam sürmesi, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma kavramlarının yerini maddi kazanç ve prestij arayışına bıraktı. TÜİK’in son verilerine göre, bireyler arasındaki güvenin %40’ın altına düşmesi, toplumsal bağların ne kadar zayıfladığını gösteriyor. Sosyal ilişkiler, ekonomik çıkarlar ve bireysel başarı odaklı hale geldikçe, toplumsal çözülmenin derinleştiği gözlemleniyor.

Diğer yandan Neoliberal politikalar, toplumsal eşitsizlikleri de derinleştirmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, toplumsal huzursuzluğu artırmış ve farklı sınıflar arasındaki uçurumu büyütülmüştür. TÜİK, (2021) verilerine göre Türkiye’deki gelir dağılımı eşitsizliği, Gini katsayısına uyarınca 0.41 seviyesine ulaşmıştır, bu da refahın eşit olmayan dağılımının toplumda huzursuzluk yarattığını ortaya koymaktadır. Neoliberalizmin bu adaletsizlikleri besleyen yapısı, toplumsal barışın sağlanmasını zorlaştırmakta ve toplumsal çözülmeyi hızlandırmaktadır.

Dini Yaşamın Neoliberalizm ile Uyumlu Hale Gelmesi ve Gelecekteki Olası Sonuçlar

Türkiye’de dini yaşam, neoliberal değerlerle uyumlu bir yapıya bürünerek, bireysel çıkarlar ve ekonomik başarı odaklı bir anlayışa dönüşmüştür. Geleneksel olarak sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı teşvik eden dini pratikler, neoliberal politikalarla birlikte bireysel tatmin ve prestij kazanma araçlarına evrilmiştir. Bu durum, dini ritüellerin toplumsal bağları güçlendiren işlevini zayıflatmakta ve dini kurumların ekonomik çıkarlar doğrultusunda

faaliyet göstermesine yol açmaktadır. Gelecekte bu dönüşümün daha da derinleşmesi, dini hayatın toplumu bir arada tutma gücünü zayıflatacaktır.

Neoliberal politikaların yarattığı toplumsal tahribata karşı, alternatif toplumsal ve dini değerlerin yeniden inşası kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal dayanışmayı ve sosyal adaleti merkeze alan bir dini anlayışın yeniden oluşturulması, toplumsal barışın ve dayanışmanın yeniden inşa edilmesi açısından önemli bir adım olacaktır. Dini liderlerin ve cemaatlerin bu süreçte oynayacağı rol, bireysel başarı yerine sosyal sorumluluğu öne çıkaran bir söylem geliştirmek olmalıdır. Eğitim sisteminin de bu süreçte kolektif değerleri teşvik eden bir anlayışı benimsemesi, genç kuşakların toplumsal sorumluluk bilinciyle yetişmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Acar, E. (2017). Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 248-263.
- Ahmedi, E. Ş., & Kılıç Ahmedi, B. (2024). Dinin Bireyselleşmesi Üzerine Niceliksel Bir Araştırma. *Bilimname* (51), 457-484. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1394681>
- Alp, A. (2024). Toplumsal Değişimin Kıskaçında “Aile”. *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 43-60.
- Ateş, H. (2024). Türkiye’de tarikatların siyasi ve ekonomik alanlardaki seküler yükselişi ve yoksullar / yoksulluk. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(47), 807-823. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1421338>
- Batur, B. (2020). Toplumsaldan Bireysele: Modern Toplumda Dinin Görünümü. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 97-106.
- Berk, S., & Nadir Çetin, B. (2023). Dijital Çağda Dini Ritüel Algısının Dönüşümü. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 4(3), 248-272. [doi:10.52108/2757-5942.4.3.3](https://doi.org/10.52108/2757-5942.4.3.3)
- Cafri, R., & Özdemir Çukadar, P. (2018). BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK NEDENLERİ ÜZERİNE MEKÂNSAL EKONOMETRİK BİR İNCELEME. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*407-424. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.445600>
- Castells, M. (2013). *Communication Power*. Oxford University Press.
- Campbell, H. A., & Tsuria, R. (2021). *Digital Religion: Understanding religious practice in digital media*. Routledge.
- Çakmak, F. (2023). Dijital Çağın İnanç Problemi: İnanç Göçebeliliği. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (30), 6-31.
- Çiçek, F. (2022). Din sosyolojisinde dijitalleşme teorileri ve yaklaşımlar. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 455-480.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
- Haberli, M. (2023). Dijital Çağda Aile: Ebeveynleriyle İlişkisi Çerçevesinde Gençlik ve Din. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 374-389.F
- Hocaoğlu, N. (2023). *Dijital Dünyada Değişen Din Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

- Işık, M. (2023). Küreselleşme, Yeni Sağ ve Neoliberalizmin Muhafazakâr Düşünceye Etkisi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 310-332. <https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1276849>
- Kandemir, S., & Toprak, H. K. (2023). Gençlerin Dini Referans Dünyası ve Dijital Medya. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 64(2), 557-590.
- Kasapoğlu, A. (2021). Tüketim Toplumu ve Din: Dinin Metalaştırılması. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(16), 923-937.
- Mirza, G. A. (2018) Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Okumuş, S. (2023). Dijitalleşme ve Dini Pratikler: Bir Literatür Taraması. *TAM Akademi Dergisi*, 2(1), 101-122.
- Şencal, H. (2021). Toplumsal İlişkilerin Kurumsallaşmasının İslam Ekonomisi Açısından Analizi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 25(2), 661-677.
- Şimşek, M. E. (2024). Dijital Din Eğitimi. *İlahiyat Akademi*, (19), 249-283.
- Talas, M. (2011). Sivil toplum kuruluşları ve Türkiye perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 387-401.
- TÜİK (2021). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2021. Türkiye İstatistik Kurumu. (Erişim Tarihi: 12.09.2024).
- TÜİK. (2021). *Evllenme ve boşanma istatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 16.09.2024).
- TÜİK. (2021). *İnternet kullanım istatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. (Erişim Tarihi: 06.09.2024).
- Vatandaş, S. (2021). Tarihsel ve Sosyolojik Gerçeklikten, Dijital Çağın Sanallığına: Cemaatin Sanallaşması. *Cumhuriyet University Journal of Economics & Administrative Sciences/Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2).